

13. Дивный И. В. Страницы военного некрополя старой Одессы. Книга третья. Биографический справочник. — К., 2001. — 128 с.
14. Вечная память почившим / Журнал Московской патриархии. — 1988. — № 9. — С. 63.

15. Русский биографический словарь: Алексинский – Бестужев-Рюмин / Изд. под наблюдением председателя Императорского Русского Исторического Общества А. А. Половцова. — СПб : тип. Главного Управления Уделов, 1900. — Т. 2. — 796 с.

ЄВГЕН ГОРБУРОВ, КИРИЛ ГОРБУРОВ

м. Миколаїв

ВИХІДЦІ З ФРАНЦІЇ – БЕЛЕН-ДЕ-БАЛЛЮ. МИКОЛАЇВСЬКА ГІЛКА

У статті розповідається про представників однієї з гілок старого дворянського роду Белен-де-Баллю, що зв'язали своє життя з містами Миколаєвом та Одесою. Детально подається біографія полковника В. І. Белен-де-Баллю.

Ключові слова: дворянство, орден, медаль, полк, війна, Миколаїв, Одеса.

EVGEN GORBUIROV, KIRIL GORBUIROV

Mykolaiv

IMMIGRANTS FROM FRANCE – BELEN DE BALLOU. NIKOLAYEV BRANCH

The article tells about the representatives of one of the branches of the old noble family of Belen de Ballou, who devoted his life to the city of Nikolayev and Odessa. Details supplied biography of Colonel V. Belen de Ballou.

Key words: nobility, orders, medals, regiment, war, Nikolayev, Odessa.

Стаття надійшла до редколегії 07.10.2016

УДК 94(477):314.156.5 «1932/1933»

МИКОЛА ЗЕРКАЛЬ

м. Миколаїв

**РЕПРЕСІЇ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ
ПРОТИ СЕЛЯНПІД ЧАС ГОЛОДОМОРУ
1932–1933 рр. НА МИКОЛАЇВЩИНІ:
ДОЛІ ЛЮДЕЙ**

У статті досліджується ще один напрямок втілення політики геноциду українського народу з боку комуністичного тоталітарного режиму за матеріалами кримінальних справ які обґрунтовували застосування кримінальних покарань до населення в 1932–1933 роках. Дана проблема висвітлена в контексті політики етнічного геноциду українського народу державними правоохоронними органами.

Здійснюється спроба пригорнути увагу читачів не просто до статистики жертв, а на підставі усної історії задокументованою мовою протоколів дослідити зламані життя конкретних людей як представників значної маси аналогічних злочинних діянь репресивних правоохоронних органів.

Ключові слова: кримінальна справа, тоталітарна система, комуністичний режим, злочин, геноцид, голодомор, партійний апарат, ідеологія, селянство.

У 2016 році Україна відзначила 84 річницю голодомору, трагедії геноциду українського народу. Традиційний підхід до висвітлення цих жакливих подій зосереджує головну увагу саме на кількість вивезеного збіжжя та померлих від голоду людей. Останнім часом здійснюються також спроби дослідження інших

аспектів реалізації тоталітарної сутності радянської держави в умовах проведення політики етнічного геноциду українців, наприклад важливу роль відігравала також політика вилучення матеріальних цінностей у населення, нищення спроб опору не лише під час повстань силами регулярної армії, а також

запровадження масових репресій по відношенню до можливих керівників антирадянських рухів збройного опору. Започаткований процес повернення історичної пам'яті сьогодні надзвичайно важливо підтримувати та надавати державну підтримку відповідних досліджень та популяризувати здобуті результати серед як можна ширшого кола населення.

Триваючий і сьогодні процес повернення забороненої, викривленої, міфологізованої історичної пам'яті створює умови для формування нового комплексного об'єктивного висвітлення історичного шляху українського етносу в різних епохах, випробуваннях на міцність та формах єднання і мобілізації етнічної свідомості та самопожертви.

Сучасний існуючий історичний науковий доробок щодо повернення із спецхранів та засекречених фондів документів які засвідчують факт штучного масового голоду в Україні, розкриваючи масштаби та форми втілення жакливого радянської державної політики значний, але всеодно ще залишаються недостатньо дослідженими та не відкритими загалу історії життя конкретних людей з їх життєвими долями, поглядами та вчинками. Автор намагається в своїй статті здійснити одну із спроб дослідити трагедію українського народу мовою реальних кримінальних справ і обґрунтувати не лише абсурдність самих формулювань вироків, а також і нікчемність процедури фабрикування справ та винесення вироків. Дослідником аргументовано доводиться системність, а не виключність, випадковість, репресивних справ щодо українського селянства Миколаївщини і оприлюднюються життєві долі конкретних людей які стали невинними жертвами сфабрикованої та цілеспрямованої державної політики радянського керівництва на всіх щаблях органів державної влади в 1932–1933 роках. Отже, останнім часом особливу актуальність, на думку автора, набуває вивчення краєзнавчого матеріалу, висвітлення для широкого кола читачів історичної пам'яті, правди, справедливості на задокументованих джерелах усної історії.

Трагедію голодомору 1932–1933 рр. в Україні однією з перших висвітлювала збірка документів: «Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів» [38].

Фактично це була лише збірка копій окремих державних офіційних документів якими визнавався сам факт голоду. До цього, всі вони мали статус засекречених. Українці наприкінці 1990 р. отримали можливість самостійно ознайомитись з документами і почати аналізувати факти. У 1991 р. виходить друком книга-меморіал «33-й: ГОЛОД» [99]. Це була перша спроба альтернативними методами, порівняно з офіційною історичною наукою за допомогою усної історії засвідчити вчинені злочини та визначити роль конкретних катів у вчиненому масовому знищенні українців. Всю роботу при підготовці та виданні здійснили Володимир Маняк та Лідія Коваленко. Видання містить 403 документальні оповіді, 20 з яких безпосередньо торкались Миколаївської області. В 1992 р. як упорядники Г. М. Михайличенко і Є. П. Шаталін видають наступну збірку документів і матеріалів по голодомору на Миколаївщині [44].

Важливою на краєзнавчому рівні стала колективна праця В. П. Шкварця і М. Ф. Мельника «Миколаївщина: погляд крізь століття. Нарис історії», 1994 р. В 1996 р. виходить невеликим накладом навчальний посібник для учнів загальноосвітніх шкіл області «Історія Миколаївщини» П. М. Тригуба, І. С. Павлика, О. В. Білюка [80]. Це видання у доступній для відповідної вікової категорії читачів формі було проаналізовано та узагальнено причини і наслідки голодомору 1932–33 рр. в межах Миколаївської області.

Державний архів Миколаївської області у 2000 р. видає збірку документів і матеріалів «Миколаївщина: колективізація сільського господарства і голод (1929–1933)», керівник авторського колективу – М. М. Шитюк [92]. В цій роботі науковці та старшокурсники виклали результати опитувань свідків голодомору, жертв злочину радянської тоталітарної державної машини яким пощастило вижити.

Значний науковий доробок, його наукова новизна, концептуальність та різноплановість обумовлюють провідну роль та значення доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, номінанта багатьох премій та конкурсів М. М. Шитюка [90, 91, 92, 93, 94, 95, 98].

При державній підтримці з 1992 р. здійснюється робота групи науковців над виданням

серії книг «Реабілітовані історією» в яких наводяться дані про конкретних громадян які в роки голодомору були репресовані та постраждали від радянських державних органів [99].

Важливою стала публікація краєзнавчої роботи про голодомор в 2002 р. ювілейної книги «Миколаївщина: літопис історичних подій». В сумну річницю 2003 р. були видані колективні монографії: «Голод 1932–1933 років на території Миколаївщини» під керівництвом М. М. Шитюка [97], «Трагедія століття: голод 1932–1933 років на Миколаївщині» під керівництвом С. С. Макарчука [79]. Об'єктом наукового дослідження були сумні події 1932–1933 рр., але обидва авторські колективи створили цікаві роботи про події голодомору на Миколаївщині, реалізацію насильницької політики суцільної колективізації та тотальне винищення українського селянства. Автори документально продемонстрували нелюдську сутність радянської тоталітарної машини в реальному житті коли заради економічних показників було принесено в жертву багатомільйонні людські долі. Трагічні сторінки українського народу знайшли своє висвітлення і в друкованих роботах представників української діаспори, наприклад в Австралії за керівництва Петра Кардаша було видано книгу «Злочин» в якій П. Обруч також досліджував голодомор в Трикратському районі Миколаївщини.

В 2004 році В. П. Шкварець та М. Ф. Мельник видають доопрацьоване та виправлене друге видання «Історії рідного краю. Миколаївщина» де також висвітлюють події голодомору за місцевими матеріалами [56].

Дослідження голодомору 1932–1933 років на Миколаївщині також висвітлювалась в статтях миколаївських істориків А. М. Бахтіна [30, 31, 31], Є. Г. Горбурова [94], Т. В. Березовської, Ю. В. Котляра [47], П. І. Соболя [70], І. І. Федькова [82], П. М. Тригуба [80], О. П. Тригуба, Т. В. Березовської, О. М. Юрчика та багатьох інших.

В 2006 р. виходить друком колективна монографія М. М. Шитюка і К. Е. Горбурова «Миколаївщина в голодних 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 роках» на сторінках якої було наведено копії історичних архівних документів які нарешті були розсекречені і стали у нагоді

для розуміння причин, змісту, економічних і демографічних наслідків цих трагедій [94].

У створеному Українському інституту національної пам'яті почала проводитись систематична робота по дослідженню та публікації результатів науково-дослідницької роботи з проблеми голодомору 1932–1933 років в Україні в цілому і на Миколаївщині зокрема. В 2008 році в межах комплексної дослідницької роботи було видано «Національну книгу пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні. Миколаївська область». Слід зазначити, що це була колективна робота, і до складу авторського колективу входили: М. М. Шитюк, В. П. Шкварець, А. М. Бахтін, О. О. Баковецька, Є. Г. Горбуров, І. Т. Кіщак, В. Ф. Кондрашов, І. Є. Ніколаєв [58]. Це комплексне дослідження стало каталізатором для розгортання також значної кількості досліджень краєзнавчого матеріалу та сприяння створенню цілісної картини злочинного обличчя радянської тоталітарної машини яка створила голодомор українського народу. На сторінках книги «Голодомор 1932–1933 років в Україні: причини, демографічні наслідки, правова оцінка. Матеріали міжнародної наукової конференції» (2009 р.) було надруковано статтю М. М. Шитюка «Селянство Миколаївщини в умовах голодомору 1932–1933 років: трагічна статистика жертв сталінізму» яка висвітлювала страхітливий процес запровадження нелюдської політики на основі розсекречених документах.

Нарешті в 2015 році виходить навчальний посібник «Історія рідного краю: Миколаївщина» під керівництвом М. М. Шитюка, в якому окремий урок № 34 розповідає про голодомор 1932–1933 років [100]. Для учнів авторським колективом робиться висновок, що запровадження політики на знищення сільського населення було продуманою політикою радянського апарату у зв'язку з провалом хлібозаготівельної компанії восени 1932 р. До того ж, запровадження «чорних дошок» стало зовнішнім втіленням страшних планів винищення навіть населених пунктів та створення відповідних умов для їх ізоляції і недопущення спроб втікти на інші території.

В історіографії дослідження голодомору 1932–1933 рр. на Миколаївщині, як і в цілому

по Україні, ми можемо простежити певну трансформацію підходів в оцінках від тимчасових і незначних наслідків неврожаю та порушень балансу зовнішньої торгівлі до цілеспрямованої політики тоталітарної держави на шляху фізичного знищення інакодумства і знищення найбільш міцного конкурента радянської колективної системи обробітку землі, проведення політики геноциду по відношенню до українців.

Незважаючи на пануючий голод радянська державна машина продовжувала свою роботу по придушенню навіть спроб виявлення невдоволення здійснюваною політикою геноциду. Населення намагалось відчайдушно вибороти своє право на життя, але середовище страху та жаху, трансформація психіки під впливом голоду забезпечували володарювання радянської системи. Остаточо незрозуміло що виступало мотивувальним аргументом в головах виконавців злочинних наказів, адже всі усвідомлювали та бачили, що всіх виконавців рано чи пізно може чекати доля їх в'язнів. Досліджуючи кримінальні справи, які збереглись до наших днів, типовим прикладом може бути справа українця, раніше не засудженого Біленко Мефодія Філіповича [28]. Він народився та проживав в селі Грушівка Першотравневого району, відділився від батьківського господарства після революції 1917 р. В 1931 р. ступає до колгоспу, а в 1933р. був включений як син кулака – логіку зрозуміти вкрай складно, адже всі знали на момент вступу з якої він родини. На січень 1933 р. йому було 36 років, був одружений з 33-річною Олександрою Сафронівною. Сам він походив з заможної багатодітної родини яка мешкала окремо, а саме батько Філіп (80років), мати Ганна Іванівна (76 р.), брати: Фока (44 р), Тимофій (40 р.) – на січень 1933 р вже був висланий, Прокіп (26 р.), Іван (19 р.), сестри: Явдоха (37 р.), Марія (18 р). Таким чином ми бачимо що робітничих рук в родині було вдосталь, а відповідно и ринкова конкурентноспроможність такого господарства була достатньо високою. На час арешту із майна у нього залишались: хата, сарай та корова. Цікавою була дана йому характеристика в які зазначалось, що «син кулака, знаходився у банді білих Петлюри, де був у штабі технічним виконавцем

та при штабі керував повстанням проти червоної армії. В даний час перебуваючи в колгоспі здійснював бешено розкладницьку роботу проти хлібозаготівлі та агітував за масовий вихід з колгоспу селян, завдяки чому колгоспники купували за його ініціативою коней та вимагали землю під посів, наприклад Лебедечко та Нестеренко. Біленко людина соціально небезпечна особливо в даний момент колгоспного будівництва (22 січня 1933 р.)». 27 січня 1933 р. уповноважений Першотравневого районного відділення Одеського облвідділу ДПУ УРСР Луполовер виносить постанову № 588 про початок слідства та ув'язнення Біленка Мефодія Філіповича. Лещата репресій відразу запрацювали на повну силу. Свідком за даною справою проходив його односелець Хоменко Мефодій Іванович, 34 років, бідняк, українець, одружений, мав 2 дітей, хлібороб. Він засвідчував те, що М. Ф. Біленко на роботу виходив рідко, в основному займався спекуляцією, а саме відвозив на продаж муку в Першотравневе на базар, особливо в час польових робіт, що вплинуло на роботу колгоспа в цілому. Він зазначав, що внаслідок не виходу на роботу братів Біленко Прокопа та Мефодія затягнувся обмолот зерна. Словами свідка він «проліз» в колгосп завдяки тому, що в колгоспі вже був його бат Тимофій, який виконував функції полевода, що свідчило про його рівень агрономічних знань. Головним звинуваченням для притягнення до кримінальної відповідальності стали прогули та соціальне походження і участь в білому русі. Другим свідком по справі проходив Ткаченко Петро Власович, віком 31 рік, також його земляк, бідняк, одружений, у власності була лише хата, освіта нижча, хлібороб, який виріс з ним з дитинства. Головним звинуваченням також було куркульське походження та участь у Білому русі. Зазначається також той факт, що до звинуваченого прийшов завгосп колгоспу Вітенко Григорій та став вимагати щоб він виходив на роботу і Біленко Мефодій завяляв «навіщо мені працюватив колгоспі, всеодно нічого не дає їсти в минулому році голодували і в цьому році голодуємо», що впливало на роботу. Під впливом цих слів траплялись випадки масового невиходу на роботу, що і впливало на перебіг жнив та виконання

плану хлібозаготівель. В цій кримінальній справі був і третій свідок, що було нехарактерним для даного виду кримінальних проваджень. Свідком був також земляк – Дорошенко Логвин Якович, 40 років, бідняк, освіта нижча, одружений, хлібороб. Він додає те, що на період жнив Біленко записався в черевичну майстерню і сам не ходив на роботу і дружину не пускав. В своїх промовах зазначав, що «чорт з ним з колгоспом, всеодно там їсти не дадуть», а також заявляв, що «ви собі працюєте, а я маю 50-70 крб на місяць і мені добре». Тобто фактично всі звинувачення носили усний та загальний характер, без конкретних фактів дій. Сам звинувачений від усіх фактів відхрещувався і ніби ніяких антирадянських висловлювань не робив. В постанові за справою № 588 від 28 січня 1933 р. зазначалось, що «...в злочині, передбаченому ст. 54–10 Кримінального кодексу, направити в судову трійку при колегії ДПУ УРСР з проханням про застосування до нього заходу соціального захисту - ув'язнення в концтабір терміном на п'ять років. Все це за підписами співробітника райвідділу ДПУ Луполовер, нач. райвідділу ДПУ Кусков, прокурор Романов. Дослідивши

матеріали справи протоколом №29/903 особливої наради при колегії ДПУ УРСР 4 лютого 1933 р. було прийнято рішення Біленко Мефодія Філіповича з під варти звільнити, а справу припинити.

Одночасно було розпочато справу № 610 і стосовно його брата Біленко Прокопа Філіповича (1906 року народження) [29]. Він був одружений з Маланкою Трофимівною (26 років), мав дочку Катерину (4 роки) у власності якого були на час арешту хата, сарай, корова. За хуліганство був засуджений в 1926 р. на два роки допру. Свідок за звинуваченням Кас'яненко Петро Матвійович був його земляком, бідняком, українцем, одруженим, мав 5 дітей. Він зазначав, що Біленко Прокоп міцний середняк, сміявся над бідняками, зауважуючи, що «на кой чорт ви ходите на роботу, коли так чи інакше колгоспи розпадуться, вони не можуть спільно працювати, а їх створили лише для того, щоб було легше вибивати з нас хліб, а ми всі будемо поступово вмирати з голоду для того щоб нас було менше, а чому менше – тому що селян в десять разів більше ніж робітників. Тому вони і бояться щоб їх селяни не задушили уночі».



Фото Біленко Прокоп Філіпович – січень 1933 р.(Ф. Р-5859. – Оп. 2. – Спр. 655) [29].

Свідком проходив також 27-річний Пароженко Трохим Іванович, малограмотний українець, бідняк, одружений, хлібороб який фактично дублював свідчення Кас'яненка Петра, майже дослівно, що наштовхує на думку про замовний характер свідчень.

Третім свідком проходив 25 річний Міленко Іван Микифорович, бідняк, українець, одружений, столяр який так само дублював всі свідчення.

Сам звинувачений лише зазначав, що цікавився чому перестали видавати хліб. В постанові за справою № 610 від 29 січня 1933 р. зазначалось, що «...в злочині, передбаченому ст. 54–10 Кримінального кодексу, направити в судову трійку при колеґі ДПУ УРСР з проханням про застосування до нього заходу соціального захисту – ув'язнення в концтабір терміном на п'ять років. Все це за підписами співробітника райвідділу ДПУ Луполовер, нач. райвідділу ДПУ Кусков, прокурор Романов. Дослідивши матеріали справи протоколом № 33/907 особливої наради при колеґії ДПУ УРСР 8 лютого 1933 р. було прийнято рішення вислати в Північні райони на три роки етапом.

На підставі ст. 1 Указу Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 р. «Про додаткові заходи по відновленню справедливості стосовно жертв репресій, які мали місце в період 30–40-х і початку 50-х років» визнавалось, що П. Ф. Біленко підпадає під дію згаданого акту. Документ був підготовлений старшим помічником прокурора області по нагляду за слідством в органах КДБ, радником юстиції В. М. Колбешкіним, начальником слідчої групи УКДБ УРСР в Миколаївській області В. А. Левенцем 6 грудня 1989 р. та затверджено 10 грудня 1989 р прокурором Миколаївської області старшим радником юстиції Ю. Є. Бондарем.

Наведені справи свідчать лише про загальну схему діяльності каральних органів, коли пригадувалось як звинувачення походження з заможної родини, або участь в революційних подіях не на боці переможців. На підставі досліджених справ стає цілком зрозуміло, що вся система судочинства щодо селян була побудована таким чином, аби доказова база відігравала допоміжну і не обов'язкову частину судочинства, а головним було те що

людина була хліборобом, вела самостійне господарство, намагалась за будь-яку ціну зберегти відокремлене господарство. В значній мірі це була свого роду помста за минулу діяльність. В матеріалах справ задокументовано факти тотального вилучення всього продовольства і приречення людей на вимирання. Фактично думки ставали одним із доказів вини підсудних. Поставлена мета скорочення кількості українського сільського населення, яке не стало на підтримку радянських перетворень, а стало фундаментом для руху опору і залишалось потенційно небезпечним. Нажаль, ми стали свідками такого ганебного явища, як звинувачення своїх односельців заради отримання частини конфіскованого. Одні українці засвідчували брехню стосовно інших. Крім політики голодомору радянська система застосувала також відкриту репресивну політику щодо українського населення. Поки що задокументовано 2008 громадян Миколаївщини які потрапили в лещата терору, збереглися їх кримінальні справи. Досліджуючи трагічні події 1932–1933 років вражають масштаби людських втрат, причому за кожною цифрою стоїть окрема людина, її життя, сподівання, розчарування і страшна трагедія смерті. Остаточна кількість втрат і по сьогодні залишається дискусійною. Наше суспільство повинно не просто пам'ятати, а уважно досліджувати, відстежувати, узагальнювати сучасні демографічні процеси в українському суспільстві. Постійно пам'ятаючи про від 3,5 до 9 млн замордованих впродовж двох років радянською тоталітарною системою треба також аналізувати статистику кількості населення сьогодні, адже, наприклад, лише за дев'ять місяців поточного 2016 року лише в Миколаївській області населення скоротилось на 5,3 тисячі чоловік і це без врахування мігрантів, тобто лише за цей період населення Миколаївщини скоротилося на 2–3 села [35].

Схожі статистичні дані простежуються і по інших областях. Таким чином, щоб через певний час чинна економічна та соціальна політика не отримала визначення геноциду українського населення, слід приймати екстренні та дієві рішення. Отже, пам'ять про покладені жертви українства на алтар радянського режиму потрібно зберігати і використовувати

у вихованні нових поколінь нашої вільної і самостійної держави. Злочинців, які втілювали нелюдські рішення теж треба назвати по-іменно і віддати належне на стіні ганьби. Тому потрібно продовжувати дослідницьку роботу за існуючими документами кримінальних справ та зібраних усних свідченнях.

Список використаних джерел

1. Держархів Миколаївської області (далі ДАМО), ф. Р-5859, оп. 2, спр. 434, арк. 1—18.
2. ДАМО, ф. Р-5859, оп. 2, спр. 430, арк. 1—19.
3. ДАМО, ф. Р-8, оп. 1, спр. 201, арк. 28.
4. ДАМО, ф. Р-8, оп. 1, спр. 266, арк. 10.
5. ДАМО, ф. Р-1483, оп. 1, спр. 44, арк. 12.
6. ДАМО, ф. Р-261, оп. 1, спр. 3, арк. 141.
7. ДАМО, ф. Р-256, оп. 1, спр. 323, арк. 8.
8. ДАМО, ф. Р-908, оп. 1, спр. 44, арк. 2.
9. ДАМО, ф. Р-1311, оп. 1, спр. 24, арк. 156.
10. ДАМО, ф. Р-472, оп. 3, спр. 16, арк. 123.
11. ДАМО, ф. П-6, оп. 1, спр. 274, арк. 15—19.
12. ДАМО, ф. П-30, оп. 22, спр. 8, арк. 15—16.
13. ДАМО, ф. П-83, оп. 1а, спр. 8, арк. 7—19.
14. ДАМО, ф. П-13, оп. 1, спр. 4, арк. 6,13.
15. ДАМО, ф. П-130, оп. 1а, спр. 27, арк. 1—3.
16. ДАМО, ф. П-2878, оп. 1, спр. 1, арк. 32—35.
17. ДАМО, ф. П-129, оп. 1а, спр. 29, арк. 12—13.
18. ДАМО, ф. Р-1191, оп. 1, спр. 3, арк. 180—189.
19. ДАМО, ф. Р-687, оп. 1, спр. 195, арк. 25—26.
20. ДАМО, ф. Р-1230, оп. 1, спр. 70, арк. 140.
21. ДАМО, ф. Р-645, оп. 1, спр. 5, арк. 1.
22. ДАМО, ф. Р-1391, оп. 1, спр. 2, арк. 151.
23. ДАМО, ф. Р-1014, оп. 1, спр. 35, арк. 180.
24. ДАМО, ф. Р-1187, оп. 1, спр. 31, арк. 36.
25. ДАМО, ф. Р-950, оп. 1, спр. 15, арк. 8.
26. ДАМО, ф. Р-1454, оп. 1, спр. 12, арк. 105—106.
27. ДАМО, ф. Р-5859, оп. 2, спр. 620, арк. 8—9.
28. ДАМО, ф. Р-5859, оп. 2, спр. 654, арк. 8—12.
29. ДАМО, ф. Р-5859, оп. 2, спр. 655, арк. 8—16.
30. Бахтін А. М. Наслідки голодомору в південних областях України // Гуманітарно-економічні дослідження: ЗБ. наукових праць. — Миколаїв; Одеса, 2005. — Т. 2. — С. 299—309.
31. Бахтін А. М. Причини голоду-геноциду в південному регіоні України // Гуманітарно-економічні дослідження: ЗБ. наукових праць. — Миколаїв; Одеса, 2005. — Т. 1. — С. 217—226.
32. Бахтін А. М. Репресивно-каральні заходи влади проти селян Півдня України у період голоду 1932–1933 років // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. — Миколаїв, 2005. — Вип. 11. — С. 175—178.
33. Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР: джерелознавче дослідження. — Т. 1. — К., 1999. — 448 с.
34. Белоконь С. Механизм большевистского насилия. Конспект исследования. — К., 2000.
35. В этом году в Николаевской области на 100 умерших приходилось 62 родившихся Николаев. Политика. — НикВести / 13:45, 17 Ноября, 2016. — Режим доступу: <http://nikvesti.com/news/politics/97780>— Дата звернення: 19.11.16. — Назва з екрану.
36. Вакулишин С. Чи був голодомор у Києві? — К., 1997.
37. Гудима А. Кара без вини. — К.: Урожай, 1993. — 288 с.
38. Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів / Упорядники: Р. Я. Пиріг та ін. — К.: Вид-во політ. літ-ри України, 1990. — 605 с.
39. Голод-геноцид 1932–1933 років на території Миколаївщини: погляди істориків, очевидців, архівні матеріали (до 70-річчя трагедії) / Редкол.: О. М. Гаркуша (голова) та ін. — Миколаїв: Вид-во імені П. Могили, 2003. — 200 с.
40. Друмов В. І. Документи про трагедію голодомору 1932–1933 рр. на Миколаївщині // Тези доповідей та повідомлень першої Миколаївської обласної краєзнавчої конференції, присвяченої 50-річчю Великої Перемоги. — Миколаїв, 1995. — С. 37.
41. Конквест Р. Жнива скорботи. — К.: Либідь, 1993. — 249 с.
42. Кульчицький С. В. 1933: трагедія голоду. — К.: Знання, 1989. — 50 с.
43. Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.). — К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1999. — 336 с.
44. Колективізація і голод на Україні: 1929–1933. Збірник матеріалів і документів / АН України. Інститут історії України та ін.: Упоряд.: Г. М. Михайличенко, Є. П. Шаталіна; Відп. ред.: С. В. Кульчицький. — К.: Наукова думка, 1992. — 736 с.
45. Козирева М. Е. Голод 1921–1923 рр. у німецьких колоніях на Миколаївщині // Наукові праці МФ НАУКМА. — Миколаїв, 2001. — Т. 10. — С. 89—92.
46. Кондрашов В. Документальні свідчення про трагічні події вжитті селянства Миколаївщини наприкінці 20-х – на початку 30-х років // «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження»: III-я Миколаїв. обл. краєзн. конф. — Миколаїв, 2000. — С. 341—343.
47. Котляр Ю. В. Ментальність південноукраїнського селянина і голодомор 1932–1933 років // Голодомор 1932–1933 років як величезна трагедія українського народу: Матер. Всеукр. наук. конф. — К., 2003. — С. 185—190.
48. Ліньов А., Шитюк М. Колективізація і голод 1929–1933 років на Миколаївщині // Щотижня. — 1997. — 31 травня; 14, 28 червня; 12, 26 липня.
49. Ліньов А. А. Колективізація та голод 1929–1933 років на території сучасної Миколаївщини // Україна в новому тисячолітті очима молодих фахівців. — Миколаїв, 2000. — С. 54—60.
50. Марочко В. Бодай те лихо не верталось // Сучасність. — 1993. — № 2. — С. 90—93.
51. Марочко В. Голодомор: біль і жах нашого народу // Культура і життя. — 1990. — 23 вересня.
52. Марочко В. Голодомор: причини і наслідки // Освіта. Спецвипуск. — підручник. — 1990. — № 1, 2.
53. Марочко В. Голод на Україні (1931–1933 рр.): причини і наслідки // Проблеми історії України: судження і пошуки. — К., 1991. — Вип. 1.
54. Марочко І. В., Шаталіна Є. П. Голод на Україні (1932–1933 рр.) // Український історичний журнал. — 1989. — № 7—12; 1990. — № 1. — С. 104—112.
55. Макачук С., Степаненко М. Голодомор на Миколаївщині // Рідне Прибужжя. — 2000. — 25 листопада.
56. Мельник М. Три голодомора // Наш город. — 2007. — 12—20 листопада. (№ 46). — С. 18.
57. Миколаївщина: колективізація сільського господарства і голод (1929–1933): Док. і матеріали / Авт. кол.: під керівництвом М. М. Шитюка /

- МННЦ ОДУ імені І. І. Мечникова, Держ. архів Миколаїв, обл. — Миколаїв : Тетра, 2000. — 212 с.
58. Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні. Миколаївська область. — Миколаїв : Видавництво «Шамрай», 2008. — 864 с.
 59. Не тільки про хліб: Голодомор-33 // Південна правда. — 1991. — 23 лютого.
 60. Никольчук Н. О голодоморе 1932–1933 гг. на Николаевщине // Южная правда. — 2007. — 24 ноября.
 61. Не тільки про хліб: Голодомор-33 // Південна правда. — 1991. — 23 лютого.
 62. Про голод 1932–1933 років на Україні та публікацію пов'язаних з цим матеріалів // Комуніст України. — 1990. — № 2.
 63. Плясков Л. «Проступок...»: [Спогад про голодомор 1933 р.] // Південна правда. — 1990. — 23 грудня.
 64. Прусов П. Свідчення про геноцид 1932–33 років: // Губернская неделя. — 2005. — 6 декабря.
 65. Смертю смерть подолали: Голодомор в Україні 1932–1933 рр. / П. П. Панченко, В. М. Литвин, М. М. Шитюк. — К., 2003. — 753 с.
 66. Плясков Л. «Проступок...»: [Спогад про голодомор 1933 р.] // Південна правда. — 1990. — 23 грудня.
 67. Прусов П. Свідчення про геноцид 1932–33 років: // Губернская неделя. — 2005. — 6 декабря.
 68. Садовничий В. Голодомор 1932–1933 рр. в Україні та на Миколаївщині // Україна в новому тисячолітті очима молодих фахівців. — Миколаїв, 2000. — С. 22—25.
 69. Соболь П. Голод-геноцид 1932–1933 років на Миколаївщині: історіографічний аналіз // Гуманітарно-економічні дослідження: Зб. наукових праць. — Миколаїв; Одеса, 2005. — Т. 1. — С. 162—173.
 70. Соболь П. Голодомор 1932–1933 років: особливості соціальних патологій // Голодомор 1932–1933 років як величезна трагедія українського народу: Матер. Всеукр. наук. конф. — К., 2003. — С. 164—173.
 71. Серединський О. Голодомор 1932–1933 років на Миколаївщині // Вечерний Николаев. — 2005. — 26 ноября.
 72. Серединський О. Голодомор 1932–1933 років: Документи Державного архіву Миколаївської області свідчать // Рідне Прибужжя. — 2003. — 27 березня.
 73. Серединський О. Національна трагедія: 1932–1933 рр.: [Миколаївський р-н] // Маяк. — 2005. — листопад.
 74. Серединський О. Голодомор 1932–1933 років: [Арбузинський р-н] // Нове життя. — 2005. — 26 листопад.
 75. Смугляков К. Люди вмирили, а хліб йшов на експорт // Радянське Прибужжя. — 1993. — 9 вересня.
 76. Столяров І. Річниця голодомору на Миколаївщині // Український Південь. — 2002. — 28 листопада. — С. 3.
 77. Сторінки голодомору: За спогадами наших земляків // Щотижня. — 1992. — 21 лютого. — С. 7.
 78. Толочик П. Хвилина немовчання: Сторінки щоденника із тридцять третього // Рідне Прибужжя. — 2004. — 30 листопада.
 79. Трагедія століття: голодомор 1932–1933 років на Миколаївщині / Редкол. : О. М. Гаркуша (голова) та ін. ; Миколаїв, облдержадмін. — Миколаїв : Вид-во МДГУ імені П. Могили, 2003. — 471 с.
 80. Тригуб П. Трагедія у Пересадівці: Сторінка з історії голоду на Україні в 1932–1933 рр. // V Всеукраїнська конференція «Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України». — К. ; Кам'янець-Подільський, 1991. — С. 314—315.
 81. У пам'яті навечно: [Голодомор 1932–1933 рр. у Доманівському р-ні] // Трибуна хлібороба. — 2008. — березня.
 82. Федьков І. Голод 1932–1933 років на Миколаївщині // V Всеукраїнська конференція «Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України». — К. ; Кам'янець-Подільський, 1991. — С. 312—313.
 83. Фомін І. Випробування голодом // Щотижня. — 1993. — 8 травня. — С. 7—8.
 84. Фомін І. Слово про 33-й рік: Спогади свідка // Голос Баштанщини. — 1992. — 10, 14, 17, 21 жовтня.
 85. Чорна книга України: зб. Документів, архів. Матеріалів, листів, доп., ст., досліджень, есе / Упоряд, ред. Ф. Зубанича. — К. : Вид. центр «Просвіта», 1998. — 784 с.
 86. Чуніхін В. Голодомор // Південна правда. — 1990. — 28 листопада.
 87. Чуніхін В. Дорогою сліз і смерті: [Голод 1932–1933 на Миколаївщині] // Ленінське плем'я. — 1989. — 18 червня.
 88. Чуніхін В. Черные зерна 1933 года // Николаевские новости. — 1999. — 10 ноября.
 89. Холявко В. Голодомор 1932–1933 років: [Миколаївський р-н] // Маяк. — 2007. — 24 листопада.
 90. Шитюк М. Голод 1932–1933 років на території Миколаївщини // Український Південь. — 2005. — 24 листопада — 1 грудня. (№ 45). — С. 6.
 91. Шитюк Н. Голод-геноцид 1933 года на территории Николаевщины: К 70-летию трагедии // Южная правда. — 2003 ; Смугляков К. Люди вмирили, а хліб йшов на експорт // Радянське Прибужжя. — 1993. — 9 вересня.
 92. Шитюк М. М. Голод 1932–1933 років на території Миколаївщини в книзі. Голод-геноцид 1932–1933 рр. в Україні: історико-політологічний аналіз соціально-демографічних та морально-психологічних наслідків // Матеріали міжнародної конференції. — К. — Нью-Йорк, 2000. — С. 278—298.
 93. Шитюк М. М., Бахтін А. М. Південна Україна: колективізація і голод (1929—1933 роки) : монографія. — Миколаїв : Аскел, 2007. — 512 с.
 94. Шитюк М., Горбуров К. Миколаївщина в голодних 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 роках. — Миколаїв : Вид-во І. Гудим, 2007. — 155 с.
 95. Шитюк М. М. Голодомори ХХ століття: 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947. — К. : Геліон, 1997. — 60 с.
 96. Шкварець В. П., Є. Г. Горбуров, К. Є. Горбуров. Історіософія та історіографія голодів-людоморів на Миколаївщині. — Миколаїв : Шамрай, 2008. — 288 с.
 97. Шитюк М. М. Голод-геноцид 1932–1933 років на території Миколаївщини // Голодомор 1932–1933 років як величезна трагедія українського народу: Матер. Всеукр. наук. конф. — К., 2003. — С. 174—184.
 98. Шитюк М. М. Голод-геноцид 1933 року: історико-політологічний аналіз соціально-демографічних та морально-психологічних наслідків на території Миколаївщини // Миколаївщина: літопис історичних подій. — Херсон, 2002. — С. 344—363.
 99. 33-й: голод: Народна Книга-Меморіал / Упоряд. : Л. Б. Коваленко, В. А. Маняк. — К. : Рад. письменник, 1991. — 584 с.
 100. Історія рідного краю: Миколаївщина : навчальний посібник / М. М. Шитюк (кер. авт. кол.), О. О. Баковецька, Н. М. Буглай, М. М. Зеркаль та ін. — Миколаїв : Ліон, 2015. — 628 с.

MYKOLA ZERKAL
Mykolaiv

**THE REPRESSION OF THE PEASANTS DURING
THE HOLODOMOR 1932–1933. IN NIKOLAEV:
THE FATE OF PEOPLE**

Explores another embodiment the direction of the Ukrainian people genocide by the communist totalitarian regime on the basis of criminal cases that justify the use of criminal penalties to the mass of the rural population in 1932–1933. This issue is covered in the context of ethnic genocide of the Ukrainian people and the state party by law enforcement agencies.

Key words: totalitarian system, the crime of genocide, famine, the party apparatus, the ideology of the peasantry.

НИКОЛАЙ ЗЕРКАЛЬ
г. Николаев

**РЕПРЕССИИ СОВЕТСКОЙ СИСТЕМЫ ПРОТИВ КРЕСТЬЯН
ВО ВРЕМЯ ГОЛОДОМОРА 1932–1933 гг. НА НИКОЛАЕВЩИНЕ:
СУДЬБЫ ЛЮДЕЙ**

В статье исследуется ещё одно направление воплощения политики геноцида украинского народа со стороны коммунистического тоталитарного режима на основании уголовных дел, которые обосновывали применение уголовных наказаний к массе сельского населения в 1932–1933 гг.

Данная проблема освещается в контексте политики этнического геноцида украинского народа государственными партийными и правоохранительными органами.

Ключевые слова: уголовное дело, тоталитарная система, коммунистический режим, прегрешение, геноцид, голодомор, партийный аппарат, идеология, крестьянство.

Стаття надійшла до редколегії 14.11.2016

УДК 94 (100) «1916»

ВЛАДИСЛАВ ПАРХОМЕНКО
м. Миколаїв

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ МИКОЛАЄВА:
РІК 1916-й**

У статті на основі переважно періодики того періоду, висвітлюється суспільно-політичне життя м. Миколаєва в 1916 році. Увага акцентується на соціально-економічній кризі, зростанні дорожнечі, страйковому русі на заводі «Наваль», діяльності громадських благодійних організацій по наданню допомоги сім'ям запасних, біженцям, пораненим, в умовах військового часу.

Ключові слова: соціально-економічна криза, Миколаїв, дорожнеча, благодійні організації, завод «Наваль».

Новий 1916-й рік жителі м. Миколаєва (Херсонська губ.) зустрічали з надією на переможне закінчення тривалої, виснажливої Великої війни. Після поразок 1915-го року, усім хотілося вірити газетним «військовим оглядам», що провіщали весняний наступ союзних армій на Німеччину, і звільнення нарешті Європи від ярма прусського милітаризму.

Напередодні війни в Миколаєві мешкали близько 105 тисяч осіб, у тому числі 78 тисяч

православних, 30 тисяч католиків, 20 тисяч іудеїв, близько 900 лютеран, більше 400 мусульман [1, 81]. З початком Першої світової зросла роль м. Миколаєва як центру військового суднобудування імперії. На заводах: «Наваль» (в 1916 р. працювало 13 тисяч 371 робітник) і «Руссуд» (в 1916 р. – 3900 осіб) будувалися лінкори, крейсера, серії есмінців і підводних човнів. Завдяки військовим замовленням ці підприємства значно розширили